

~~512~~

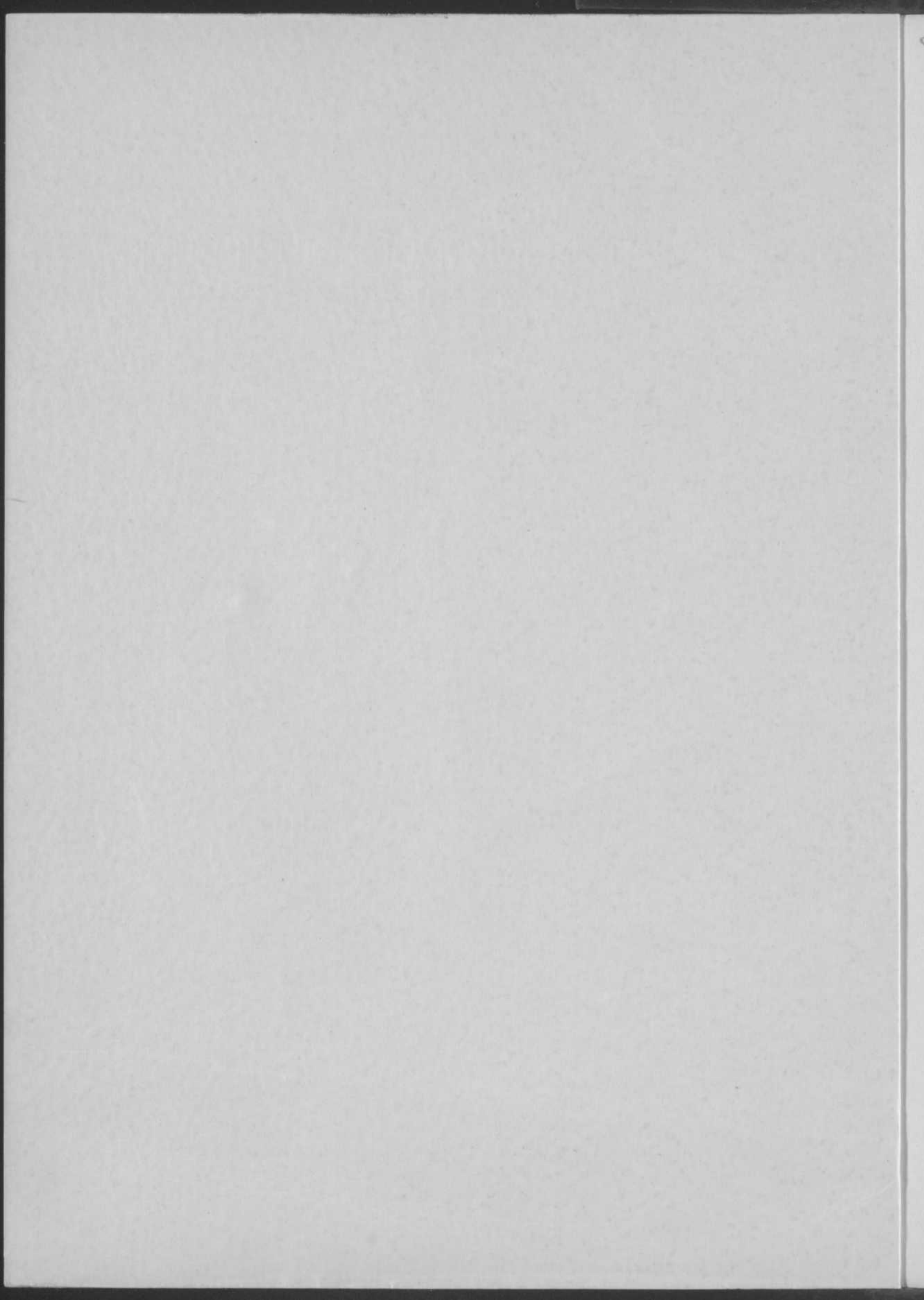
EEN OUDHEIDKUNDIG JUBILEUM
1913 — 1938

HAB

U.B.U.

871

oudheidkundige dienst in Nederlandsch-Indië



9

flab 871

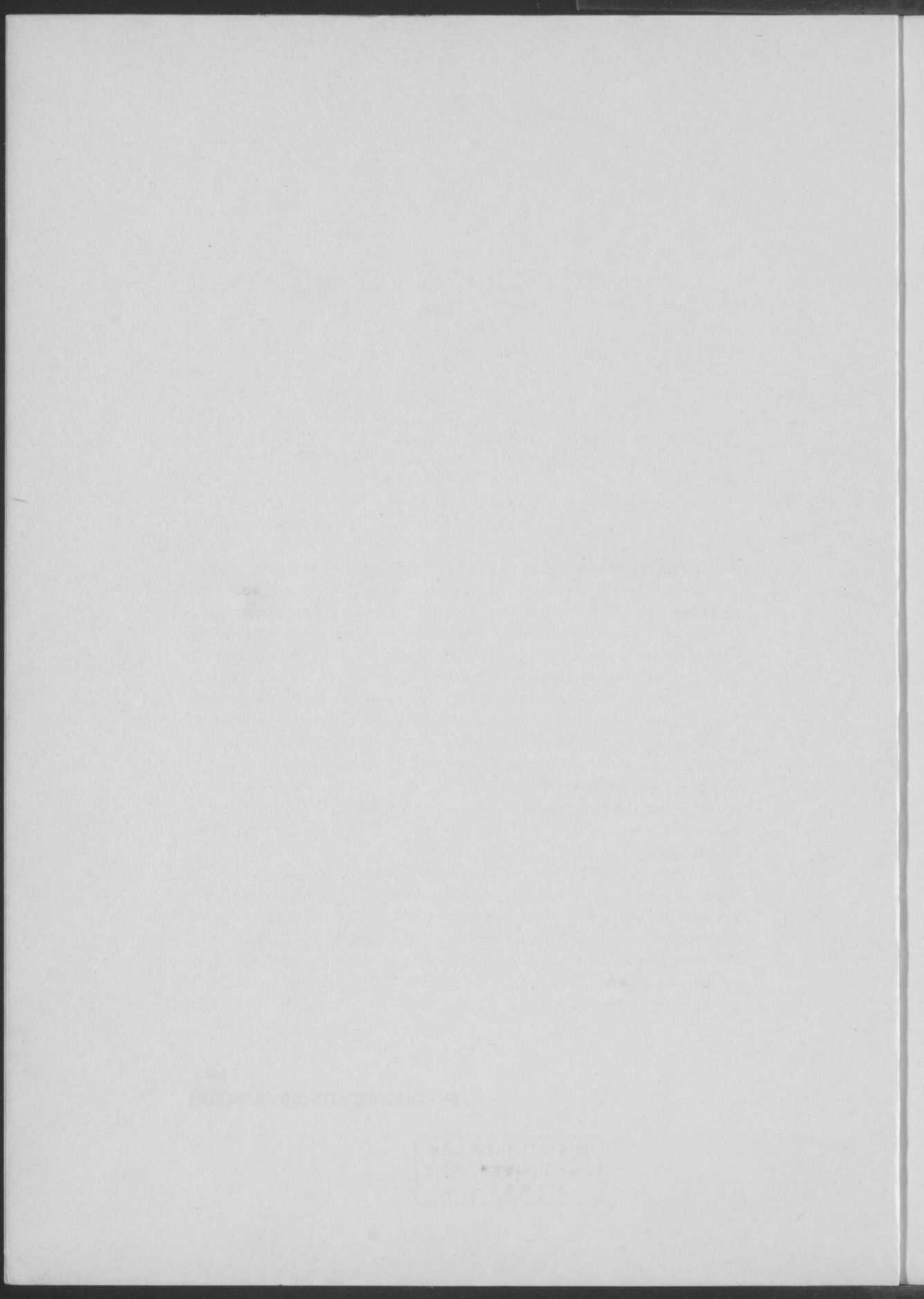
EEN OUDHEIDKUNDIG JUBILEUM

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT



1250 7533



Op Dinsdag 14 Juni 1938 heeft de Oudheidkundige Dienst in Nederlandsch-Indië vijf-en-twintig jaren bestaan.

Hoewel het zeker niet met de opvattingen van een wetenschappelijke instelling als deze zou strooken dit feit tot iets bijzonders op te blazen, mag een terugblik op dit oogenblik gepast genoemd worden — mede door het feit, dat de dienst door zijne restauraties van over geheel de wereld bekende oude bouwwerken voor het publiek méér is dan een ambtelijke studeercel.

Toch is er eigenlijk slechts sprake van een gedeeltelijk jubileum; wel is het vijf-en-twintig jaar geleden, dat een Gouvernementsbesluit den Oudheidkundigen Dienst in het leven riep, doch het is reeds zeven-en-dertig jaar geleden, dat de Overheid zelf de spade opnam en op het voorbeeld van Britsch Indië en Fransch Indo-China de oudheidkunde tot voorwerp van overheidszorg maakte.

In 1901 werd, voornamelijk tengevolge van den door Ir. J. W. IJzerman uitgeoefenden aandrang, de „Commissie in Nederlandsch-Indië voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera” ingesteld, welker voorzitter de toen reeds bekende taalgeleerde Dr. J. L. A. Brandes was. Haar taak was onder meer het verkrijgen van een overzicht van wat aan oudheden op genoemde eilanden gevonden werd en die taak heeft zij op zorgvuldige wijze ten uitvoer gebracht. Twaalf in druk verschenen lijvige rapporten getuigen hiervan door hun nauwgezette beschrijvingen van alle toenmaals bekende beelden en bouwwerken, welke tot de zoogenaamde Hindoe-periode behoorden; dat wil zeggen, ouder waren dan omstreeks 1500 A.D. Tevens had zij echter tot taak het aangeven van middelen om de oudheden voor verval te behoeden en het is mede een uitvloeisel hiervan, dat de voortreffelijke restauratie van de Boroboedoer onder leiding van Van Erp heeft plaats gehad.

Maar Brandes, die helaas reeds in 1905 overleed, had meer gedaan. Hij had in zijne volgens de instructie der Commissie samengestelde beschrijvingen van oudheden met scherp inzicht en onfeilbare intuïtie de lijnen weten aan te geven, waarlangs de kunst van het oude Java zich had ontwikkeld en aldus den grondslag gelegd voor het gebouw der Javaansche archaeologie en kunstgeschiedenis, dat zijn opvolgers hebben opgetrokken. Thans is deze grondslag nog immer hecht en sterk.

Na Brandes' dood heeft de Commissie vijf jaren lang zonder wetenschappelijk leider doorgewerkt, zich voornamelijk bepalende tot de voortzetting der beschrijving van de oudheden. Dat deze toestand niet bestendig kon blijven was duidelijk en zoo trad in 1910 de tegenwoordige Leidsche hoogleeraar Dr. N. J. Krom als haar voorzitter op, tegelijkertijd echter als voorbereider van een Oudheidkundigen Dienst. Het voornamelijk door Brandes' studiën duidelijk geworden belang van Java's oudheden voor de studie van de cultuur van deze landen was namelijk zoo groot gebleken, dat de zorg voor hun behoud niet anders dan een permanente kon zijn. Lapwerk met cement en witkwas, zooals dat vroeger wel eens was aanvaard, was uitgesloten en alleen een zorgvuldige schoonmaak en deskundige verzorging zou de oudheden voor algeheelen ondergang kunnen behoeden.

Intusschen was evenzeer gebleken, dat ook de beperking tot de oudheden van Hindoeschen oorsprong half werk moest blijven. Daar waren die van Mohammedaanschen en Nederlandschen oorsprong, welke, hoewel gemeenlijk niet in die mate, toch deskundigheid van hun verzorgers eischten, wilden zij niet hun documentaire waarde verliezen en tot een voorwerp van spot worden voor de oudheidkundigen in het buitenland.

En ten slotte kon het oudheidkundig onderzoek, het opsporen van gegevens door ontgraving zoowel als door studie, niet langer aan de persoonlijke ambitie van de Commissie-leden overgelaten blijven, doch diende ook dit punt een onderdeel van de overheidstaak uit te maken.

Het was zeker gelukkig, dat het voorzitterschap der Commissie juist in dien tijd in handen was van een zoo nauwgezet, critisch-wetenschappelijk denkend en door een ordenenden geest bezielde man als Dr. Krom. Want geen vak bezit een sterker verleiding tot afdwalen en zich-verliezen in de veelheid der problemen als juist de oudheidkunde; vandaar ook dat er elders nauwelijks meer dilettanten gevonden worden dan juist op dit gebied, dat toch in de allereerste plaats systeem en zelftucht vereischt. En het is een der groote verdiensten van dezen laatsten voorzitter der Commissie, tevens eerste Hoofd van den uit haar gegroeiden dienst, niet geluisterd te hebben naar de verlokkenende stemmen van allerlei vluchtige bevrediging gevende problemen, doch met vaste hand in den chaos van het gedurende een tiental jaren opgehoopte materiaal orde te hebben geschapen. Een werk, dat zich later in een aantal handboeken van de eerste orde heeft uitgekristalliseerd en daardoor tot in lengte van dagen nut zal afwerpen.

Aldus werd dan bij Gouvernementsbesluit van 14 Juni 1913 no. 62 de bovengenoemde langnamige Commissie opgeheven en in haar plaats ingesteld een Oudheidkundige Dienst in Nederlandsch-Indië, werd de overheidszorg

voor de oudheden in deze landen tot een blijvende gemaakt en voorkomen, dat het reeds verrichte voortreffelijke werk ten gevolge van verslappende belangstelling te niet gedaan kon worden.

Nog gedurende vijf jaren heeft het eerste diensthoofd zijn ordenenden arbeid alhier kunnen voortzetten. In 1915 vertrok hij voorgoed naar Nederland om in 1919 tot buitengewoon hoogleeraar te Leiden te worden benoemd en aldaar de oudheidkunde van Nederlandsch-Indië voor het eerst tot een zelfstandig onderdeel van het universitair onderwijs te maken.

Zijn opvolger, Dr. F. D. K. Bosch, die het zeldzame voorrecht heeft gekend zijn dienst gedurende twintig jaren te mogen leiden, stond echter spoedig voor een nieuwe taak. Nu door Brandes en diens medewerkers de noodzakelijke gegevens waren verzameld, nu deze gegevens door Krom waren geordend, overzichtelijk en algemeen toegankelijk gemaakt, richtte zich de belangstelling van geleerden zoowel als van kunstenaars over de geheele wereld op deze te voren ongekende schat aan schoonheid en wetenschappelijk materiaal. Het kon niet anders of stemmen gingen op, die geen genoegen namen met beschrijvingen, foto's, doorsneden en plattegronden, doch die de aesthetische werking der verzorgde bouwwerken, hun beelden en reliëfs wilden vermeerderd zien door een zoo ver als mogelijk gaand herstel. Zij eischten meer dan het veilig stellen van met instorting dreigende muren en poorten, eischten restauratie, ja zelfs wederopbouw, opdat het nageslacht duidelijk en tot navolging de grootsche prestaties van het verleden voor oogen zou krijgen en de bezoekers ten volle van de thans vaak verborgen schoonheid zouden kunnen genieten.

Dit beroep vond bij een fijnen geest als Dr. Bosch een willig oor en eerst aarzelend, later met grooter zekerheid, werden uit de afgestorte, door lahars en aschregens bedolven brokstukken, na zorgvuldige sorteering, ontbrekende onderdeelen van de bouwwerken weder opgetrokken, ja soms geheele tempels uit het stof herschapen, waartoe zij schijnbaar vervallen waren. Een werk dat, naast wetenschappelijke betrouwbaarheid, aesthetisch verantwoordelijkheidsgevoel eischte, doch dat door de navolging in Fransch Indo-China zijn hoogste belooning ontving.

Hiermede trad de dienst echter voorgoed uit de studeercel in de openbaarheid en werd aan de onderzoekende en conserveerende taak een opvoedende toegevoegd. Want de werking van deze nieuwe werkmethode was tweevoudig: in de eerste plaats verkreeg de wetenschap de beschikking over hoogst belangrijke nieuwe gegevens inzake de bouwstijlen en hunne ontwikkeling, in de tweede plaats echter behoefde de bezoeker van de ruïnen niet langer naar hun oorspronkelijken vorm en gedaante te raden, doch vond

hij hen geheel of gedeeltelijk in hun vroegere glorie hersteld. Het is duidelijk, dat hierdoor een oneindig ruimer bekendheid gegeven werd aan de ons overgeleverde cultuurschatten van het verleden dan wetenschappelijke publicaties alleen ooit hadden kunnen doen.

Maar tevens is het duidelijk, dat de omvang van de taak van den dienst hierdoor aanzienlijk toenam en dat niet langer kon worden volstaan met de bescheiden geldmiddelen, welke te voren het wetenschappelijk onderzoek alleen hadden mogelijk gemaakt. Een staf van bouwkundigen diende zich geheel aan de nieuwe taak te kunnen wijden — gelukkig viel deze uitbreiding in een tijd, waarin ook 's Lands financiën een aanzienlijke toename ondergingen, zoodat zelfs een grootsch en kostbaar project als dat van den wederopbouw der tempels te Prambanan uitvoerbaar werd geacht.

Helaas dreigde de economische instorting van Indië de voortzetting van deze nieuwe taak te beletten en ware het niet, dat een bedrag uit het millioenengeschenk van Nederland voor dit doel was afgezonderd geworden, dan zou thans dat werk geheel gestopt zijn en de dienst weder tot de stilte van de studeercel zijn teruggekeerd.

Intusschen bleek de natuurlijke groei van het werk van den dienst niet te stuiten. De praehistorie, te lang verwaarloosd en hier te lande onbelangrijk geacht, klopte aan en diende te worden toegelaten, wilde men niet hopeloos bij het buitenland ten achter raken. De ontwakende belangstelling voor en erkenning van de oudheden als opvoedkundig element voor de bevolking eischte deelname aan cultureele instellingen en vraagstukken. Het behoud van het stedenschoon bleek, zonder aandacht aan het verleden te wijden, onmogelijk. Locale regelingen dienden te worden ontworpen, teneinde die oudheden, welker behoud in de eerste plaats een lokaal belang is, te beschermen tegen afbraak of verminking. De draineering van Nederlandsch-Indië op het gebied van roerende oudheden diende beperkt te worden, wilde men niet spoedig ontdekken dat men voor de bestudeering van de culturen van het eigen land naar Europa of Amerika diende te gaan, of dat de nationale cultuurschatten der inheemsche bevolking door zorgeloosheid voor haar was verloren geraakt. De schatgraverij, welke door de ontwakende belangstelling voor oudheden werd gestimuleerd, diende te worden beteugeld en de nog in den bodem liggende, voor wetenschap en kunst belangrijke schatten te worden beschermd.

Dit alles leidde tot voortdurende uitbreiding van overheidsbemoeienis, welke eerst in een wijziging der instructie van den dienst en de instelling van een adviescommissie in 1927, later in de uitvaardiging van een Monumentenordonnantie in 1931 tot uiting kwam.

Daarbij was reeds lang gebleken dat niet alleen Java, doch ook andere eilanden zooals Bali en Sumatra en — na den aanvang der wetenschappelijke beoefening der praehistorie — eigenlijk geheel de Archipel op oudheidkundig gebied van beteekenis genoemd moesten worden. En ten slotte bleek het onjuist om naast de oudheden van praehistorischen, Hindoeïstischen, Mohammedaanschen en Portugeeschen, Nederlandschen of Engelschen oorsprong die van Chineesche herkomst geheel zonder bescherming te laten.

Inderdaad, deze natuurlijke groei heeft overtuigend aangetoond, dat de instelling van een Oudheidkundigen Dienst in Nederlandsch-Indië allerminst te vroeg was gekomen.

Toch dient bij dat alles niet vergeten te worden, dat de oorspronkelijke taak van den dienst — het verzamelen en verwerken van gegevens op het gebied der geschiedenis, kunstgeschiedenis en cultuurgeschiedenis, het ontcijferen en vertalen van de honderden van oorkonden, welke gevonden werden en nog steeds gevonden worden, kortom het oudheidkundig onderzoek, ook door ontgraving — allerminst is afgelopen, ja, in vele opzichten nauwelijks begonnen is.

Het gevaar is in het geheel niet denkbeeldig, dat deze taak, welke niet naar buiten treedt en door het publiek onopgemerkt blijft, bij het bestaande gebrek aan personeel verwaarloosd zou moeten worden ten gevolge van de noodzakelijke ambtelijke beslommeringen van de monumentenzorg en de door de openbare meening even noodzakelijk geachte restauratie en wederopbouw.

Het is dan ook zeer te betreuren dat de bovengenoemde natuurlijke uitbreiding van de overheidszorg op oudheidkundig gebied gepaard moest gaan aan opdroging der beschikbare financieele bronnen.

Toch kan, met hulp van het Bestuur en met steun van het publiek, de Oudheidkundige Dienst ook in zijn tegenwoordige bescheiden samenstelling een deel van bovengenoemde taak volbrengen.

Maar daartoe is in de eerste plaats noodig het algemeen besef, dat de zorg voor de oudheden niet is een liefhebberij, welke de Overheid zich als luxe veroorlooft en welke men eigenlijk niet zoo nauw behoeft te nemen, doch dat zij is een cultureele taak, welke geen moderne staat achterwege kan laten zonder het odium op zich te laden van in een zaak van nationale zoowel als internationale beteekenis te kort te zijn geschoten.

Batavia 14 Juni 1938.

Dr. W. F. Stutterheim

ENKELE GEGEVENS.

SAMENSTELLING.

De Oudheidkundige Dienst in Nederlandsch-Indië is gevestigd te Batavia en ressorteert onder het Departement van Onderwijs en Eeredienst. Het hoofdkantoor is gelegen aan het Koningsplein (Noord No. 17).

Te Batavia bevinden zich de dienstleiding, de wetenschappelijke ambtenaren en de administratie, het archief, de bibliotheek, de verzameling van 15000 fotografieën en 13000 fotografische negatieven, de cliché's enz.

Bij voltallige bezetting zou de wetenschappelijke staf dienen te omvatten: drie Indisch-archaeologen, waarvan een met de dienstleiding zou zijn belast en de andere zich bezig zouden houden met de studie der Indische archaeologie, der Mohammedaansche oudheden en epigraphie, voorts een praehistoricus, een historicus voor de Europeesche oudheden en een sino-loog voor de Chineesche oudheden. Noodzakelijke bezuinigingen veroorloven thans echter geen ruimere bezetting dan een Indisch-archaeoloog, een oriëntalist en een praehistoricus.

Te Prambanan (Jogjakarta) bevindt zich het kantoor der bouwkundige afdeling, geleid door een bouwkundig ingenieur met den titel van Bouwkundig Inspecteur en voorts bestaande uit een Bouwkundig adjunct-Inspecteur, Bouwkundig Opzichter en adjunct-Opzichter, alsmede opzichterteekenaars, mantri-teekenaars, mantri-opnemers, onderhoudsbeambten en een omvangrijk personeel van toekangs, werklieden enz.

Ten slotte ressorteeren onder deze afdeling de bewakers van de talrijke door den dienst onderhouden oudheden. Uiteraard verschillen hun bevoegdheden naar gelang van de belangrijkheid dier oudheden; zoo is aan den bewaker van de Boroboedoer in verband met het belangrijke bezoek aan die oudheid en de daaruit voortvloeiende bewakingsmoeilijkheden de titulaire rang van Inspecteur van Politie toegekend en beschikt hij op zijn beurt weder over ondergeschikt personeel voor onderhoud en bewaking der aan zijn zorgen toevertrouwde oudheden.

In den allerlaatsten tijd is een achttal oudheidkundige opnemers aan het personeel toegevoegd, die tot taak hebben het verzamelen van gegevens in alle desa's van Java en Bali, noodig voor de herziening van den inmiddels verouderden inventaris. Zij ressorteeren onder het kantoor te Batavia, hoewel hun arbeid hen bij voortduring te velde doet verblijven.

TAAK.

Behalve met de dienstleiding, de correspondentie en administratie dient het kantoor te Batavia zich bezig te houden met het wetenschappelijk onderzoek op het gebied der praehistorie, archaeologie, geschiedenis, kunstgeschiedenis, iconographie en epigraphie, een en ander meestal naar aanleiding van de door vondsten of ten gevolge van opzettelijke opgravingen te voorschijn gekomen gegevens, zooals bouwvallen van tempels of andere bouwwerken, sporen van nederzettingen, beelden van steen of metaal, opschriften op steen of koperen platen enz.

Deze vondsten behooren namelijk op Java en Madoera, ook al zijn zij door particulieren gedaan, ingevolge artikel 8 der Monumentenordonnantie door den vinder aan den Regent (elders: Hoofd van Plaatselijk Bestuur) te worden gemeld, waarna opzending voor onderzoek naar Batavia kan worden gelast.

Hoewel de gevonden voorwerpen en hun vindplaats door de vondst zelve worden geacht voorloopig in het Openbaar Centraal Monumentenregister te zijn ingeschreven, blijft de vinder eigenaar, tenzij het noodig geacht wordt tot een onteigeningsproces over te gaan. Wordt de vondst echter niet gemeld, dan kan verbeurdverklaring volgen.

In vele gevallen treedt het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen als kooper der vondsten op; tot op heden is het Hoofd van den dienst steeds tevens lid der Directie en Conservator der Archaeologische Verzameling van dat Genootschap geweest, terwijl de meeste edita van den dienst onder de auspiciën des Genootschaps zijn uitgegeven.

Te Batavia wordt voorts jaarlijks een Oudheidkundig Verslag samengesteld, waarin alles wordt opgenomen wat op het gebied van personeel, reizen, bewaking en Monumentenordonnantie, onderhoud en herstel, opsporing en onderzoek, inventarisatie, fotografieën, teekeningen, publicaties, adviezen enz. aan belangrijks is voorgevallen of door den dienst werd verricht, terwijl in een afzonderlijke paragraaf alle aan het diensthoofd gemelde vondsten uitvoerig worden vermeld. Tengevolge van noodzakelijke bezuinigingen zijn de verslagen over 1931—1935 niet in druk verschenen, terwijl zij om diezelfde redenen nadien geen oudheidkundige studiën van de hand van de wetenschappelijke ambtenaren van den dienst meer bevatten, zooals vroeger geregeld het geval was.

Naast de studie binnen het studeervertrek dienen archaeologische en praehistorische ontgravingen plaats te hebben, welke echter een ander karakter dragen dan die, welke ten doel hebben bouwvallen vrij te leggen

en reeds in den aanvang in bouwkundige handen gelegd zijn. Ook hier heeft de inkrimping van het personeel beperking geboden en, met uitzondering van de praehistorische, ook dergelijke ontgravingen aan bouwkundigen doen toevertrouwen.

De bouwkundige afdeeling te Prambanan houdt zich voornamelijk bezig met het onderhoud en herstel, de restauratie of reconstructie van bestaande bouwvallen, het regelen van daarmee samenhangende grondzaken, het blootleggen, opnemen, in teekening brengen en fotografeeren van nieuw gevonden oudheden e.d.m.

Hare werkzaamheden zijn in de eerste plaats van wetenschappelijk-bouwkundigen aard en de leiding dezer afdeeling is dan ook ten slotte terecht bij een bouwkundig ingenieur komen te berusten.

De genoemde voorzieningen aan de bouwvallen zijn gemeenlijk van vierderlei aard.

In de eerste plaats is daar de geregelde *s c h o o n m a a k*, welke, met het oog op het door den tijd in mindere of meerdere mate verteerde materiaal en de soms zeer fijne sculpturen, een zaak van groote zorgvuldigheid en ervaring is.

Dan komt de gewone *voorziening* waaronder men in het algemeen verstaat het rechtstellen van verzakkende bouwdeelen, het invoegen van losgeraakte steenen, het volgieten met cement van inwendige scheuren, het onderstoppen enz., alles maatregelen welke, zonder tot toevoeging van belangrijk nieuw materiaal over te gaan, den bouwval voor verder verval kunnen behoeden.

In de derde plaats volgt de *restauratie*, waaronder verstaan wordt een vorm van herstel, waarbij nog immer de ligging der losse steenen hun oorspronkelijke plaats met zekerheid aanwijst, doch tevens van uit hetzelfde materiaal aangemaakte nieuwe steenen gebruik gemaakt wordt om de oorspronkelijke stukken te herplaatsen. Naar volledigheid wordt daarbij niet gestreefd; verdwenen bouwdeelen blijven lacunes vormen.

Ten slotte vormt de *reconstructie* een vorm van herstel, waarbij de oorspronkelijke plaats der wijd en zijd verspreid liggende, van elders opgehaalde of opgegraven steenen slechts door redeneering kan worden teruggevonden, waarna zij met gebruikmaking van nieuw materiaal worden herplaatst en aldus, met duidelijk streven naar een zoogroot mogelijke volledigheid, belangrijke bouwdeelen of geheele bouwwerken weder worden opgetrokken.

Voorbeelden van een voorziening treft men bij vele kleinere tjandi's aan, van een restauratie bij Tjandi Boroboedoer (1911) en Tjandi Singosari

(Malang, 1937), van een reconstructie bij den hoofdtempel van het Loro-djonggrang-complex te Prambanèn (nog in gang) en enkele neventempels van datzelfde complex.

De verschillen blijken intusschen in de practijk vaak meer gradueel dan essentieel te zijn; daarenboven is het duidelijk, dat in vele gevallen een gedeeltelijke reconstructie de eenig mogelijke voorziening uitmaakt.

In alle gevallen wordt echter slechts dan tot uitvoering der immer zorgvuldig overwogen maatregelen overgegaan, wanneer gebleken is, dat de oorspronkelijke toestand met wetenschappelijke zekerheid kan worden vastgesteld. Indien dit niet het geval is en slechts vermoed kan worden hoe het bouwwerk er oorspronkelijk uitzag — op hoe deugdelijke gronden overigens ook — wordt niet tot reconstructie of restauratie overgegaan.

Sculptureel ornament wordt nimmer nieuw aangemaakt.

VERRICHTE ARBEID.

De arbeid, welke in de afgelopen 25 jaar door den dienst en daarvóór door de Commissie voor oudheidkundig onderzoek enz. is verricht, omvat, afgezien van het geregelde onderhoud der oudheden en kleine herstellingen, zoowel de in druk verschenen studies, beschrijvingen, verslagen enz., als de ontgravingen, groote herstellingen, restauraties en reconstructies.

Tijdens het bestaan van de Commissie (1901 — 1913) werden in druk uitgegeven de *Rapporten van de Commissie* enz. over de jaren 1901 — 1912, gemeenlijk genoemd *Oudheidkundige Rapporten* en afgekort met O.R. Zij bevatten, naast verslagen van de verrichtingen van de Commissie, de beschrijvingen van de oudheden door het Commissie-lid Knebel, alsmede diverse voor de oudheidkunde van Java hoogst belangrijke opstellen van Brandes, Van Erp, Krom e.a.

Voorts verscheen sinds 1912 een *Oudheidkundig Verslag*, gemeenlijk met de afkorting O.V. aangeduid.

Na de instelling van den Oudheidkundigen Dienst werd de serie *Oudheidkundige Verslagen* voortgezet (1913—1930, 1936, 1937), terwijl in de serie der *Rapporten* alsnog verscheen een *Inventaris der Hindoe-oudheden* (1914, 1915, 1923). Voorts werd in 1925 een aanvang gemaakt met de publicatie van een nieuwe serie, getiteld *Publicaties van den Oudheidkundigen Dienst*, waarvan echter slechts één deel is verschenen — de afzonderlijke studiën,

waarvoor deze nieuwe serie bestemd was, bleken minder kostbaar en bijkans even goed in de Oudheidkundige Verslagen opgenomen te kunnen worden. Ten slotte werd in 1932, ter gelegenheid van het in dat jaar te Hanoi gehouden eerste praehistorische congres voor Oost-Azië een *Hommage* uitgegeven, uiteraard slechts praehistorische artikelen bevattende.

Voor de bezoekers der oudheden te Boroboedoer, Prambanan, Banten en op het Diëng-plateau werden gidsen samengesteld.

Naast deze als arbeid van den dienst te beschouwen publicaties vindt men, voornamelijk in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, talrijke studies op oudheidkundig gebied, geschreven door leden van den wetenschappelijken staf van den dienst. Het is onmogelijk deze hier op te sommen; het zijn er tientallen, waarvan de belangrijkste uit de pen van geleerden als Brandes, Krom, Bosch, Van Stein Callenfels e. a. vloeiden.

Van de door de Commissie tusschen 1901 en 1913 uitgevoerde werken te velde dient in de eerste plaats genoemd te worden de restauratie van de Tjandi's Pawon en Mendoet, welke, voorzoover onder leiding van Brandes uitgevoerd, reeds in vele opzichten het karakter droeg van een reconstructie. Voorts de minder ver gaande en algemeen bewonderde restauratie van Tjandi Boroboedoer door Van Erp (1907—1911).

De bouwkundige werkzaamheden van den Oudheidkundigen Dienst hebben tusschen de jaren 1913—1938 talrijke restauraties en reconstructies omvat en vele bouwvallen in een toestand gebracht, die hen in staat stelt opnieuw de eeuwen te trotseeren.

Als de voornaamste daarvan mogen genoemd worden die van den Naga-tempel en den Jaartal-tempel te Panataran (gereedgekomen in 1917 en 1918), alsmede van de nabij gelegen badplaats (1919); voorts van Tjandi Sawentar (1921), de poort van Ploembangan (1921), Tjandi Badoet (1926), Tjandi Ngawen (1927), een bijtempeltje van het complex van Tjandi Sewoe (1928), Tjandi Kalasan (1929), Tjandi Sari (1930), de tempels op den Oengaran, de hoftempels van het complex van Tjandi Lorodjonggrang en ten slotte van Tjandi Singosari (1937).

Sinds 1937 is de uitvoering van het grootsche project eener reconstructie van den hoofdtempel van het Lorodjonggrang-complex te Prambanan ter hand genomen, aan welk werk een voorbereidende werkzaamheid van meer dan tien jaren was voorafgegaan, terwijl de restauratie of reconstructie der in 1937 ontgraven Tjandi's Gebang en Soemberawan nog slechts in een begin van uitvoering verkeert.

Op praehistorisch gebied droegen de ontgravingen, met uitzondering van die te Sampoeng (Ponorogo), meer een verkennend karakter, hetgeen

met het oog op de prille jeugd der praehistorie van den Archipel begrijpelijk is. Niettemin wekten de resultaten hooggespannen verwachtingen voor de alsnog te ondernemen ontgravingen, welke in 1938 o.m. in enkele grotten bij Toeiban zijn aangevangen.

Op het gebied der Mohammedaansche oudheden bepaalde de dienst zich voornamelijk tot het verschaffen van advies en leiding, aangezien deze oudheden gemeenlijk nog in gebruik zijn en dus in de eerste plaats door de gebruikers dienen te worden hersteld. Daadwerkelijk heeft hij echter deelgenomen aan de restauratie van de groote moskee te Cheribon en van enkele bouwwerken in de Kraton Kasepoehan aldaar, terwijl de restauratie der grafbouwwerken te Sendangdoewoer voor dit jaar op het programma werd geplaatst.

Ook op het gebied der Europeesche oudheden trad de dienst niet in de eerste plaats als uitvoerder op en beperkte hij zich tot advies en toezicht. Als de belangrijkste der onder zijn leiding tot stand gekomen of in gang zijnde restauraties mogen worden genoemd die van de Portugeesche Buitenkerk te Batavia, van enkele forten op de Molukken en elders en de eerst in 1937 aangevangen restauratie van het fort Rotterdam te Makasar, terwijl de lezer zich het onlangs plaats gehad hebbende onderzoek naar de ligging van het graf van Jan Pieterszoon Coen uit de dagbladen zal herinneren.

De bemoeienis met de Chineesche oudheden is van zeer jongen datum; de jongste maatregel is de bescherming van de beroemde verzameling van Chineesch porselein en steengoed op de begraafplaats te Goenoengdjati (Cheribon).

MONUMENTENORDONNANTIE.

Ten slotte nog een enkele mededeeling inzake de Monumenten-ordonnantie (Staatsblad 1931 no. 238, aangevuld in 1934).

Reeds werd hare werking ten opzichte van vondsten (art. 8) kort geschetst.

Tevens treedt zij echter regeland op betreffende opgravingen naar oudheidkundige zaken, welke opgravingen zonder vergunning van het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst verboden zijn (art. 9).

Zij verbiedt voorts den uitvoer zonder vergunning van monumenten (= in het Openbaar Centraal Monumentenregister ingeschreven zaken) en van oudheden uit den voor-Mohammedaanschen tijd, dat wil zeggen van vóór ± 1550 A.D., ongeacht hun aard (art. 6).

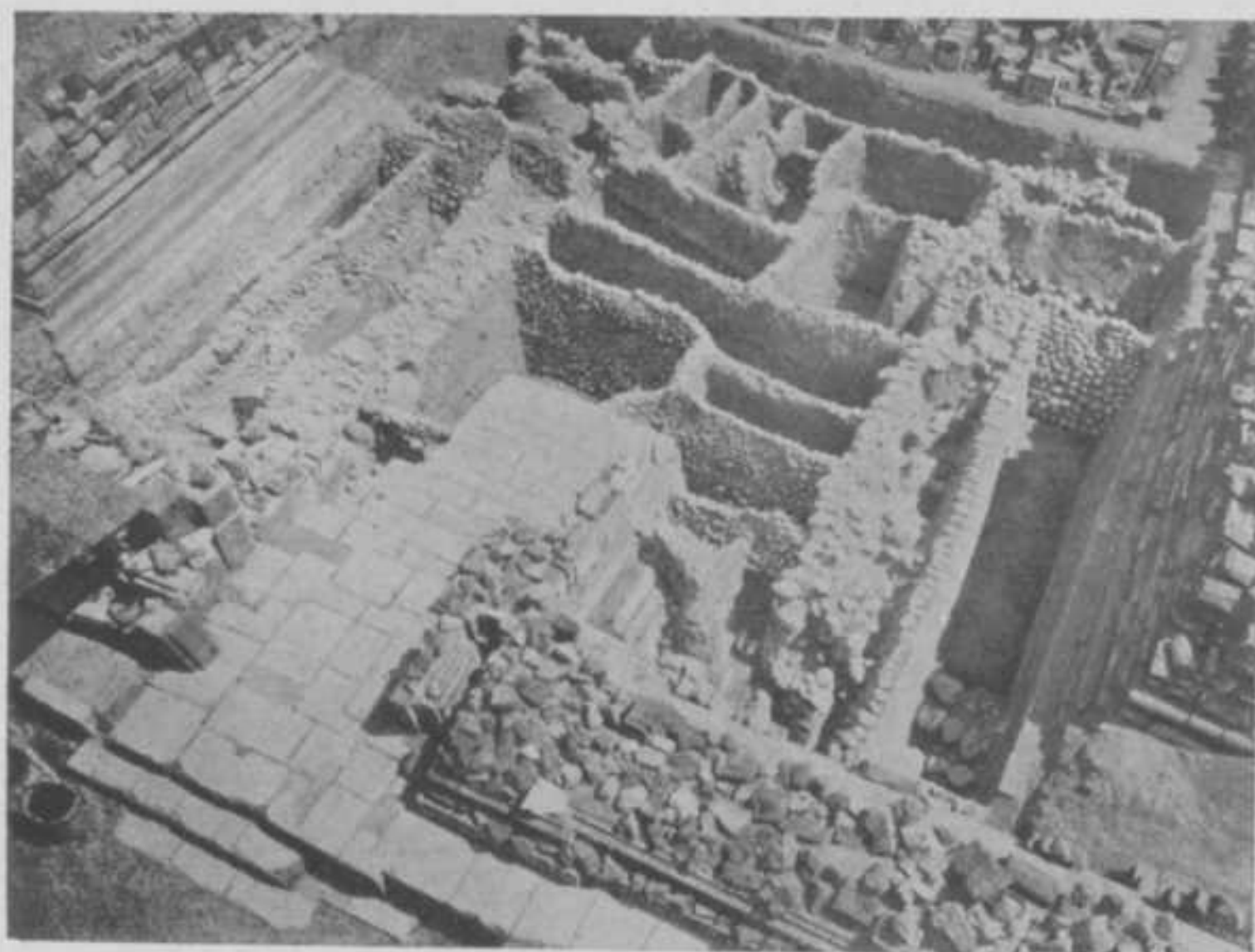
Haar voornaamste beteekenis is echter gelegen in de door haar gescha-
pen mogelijkheid om door menschenhand tot stand gekomen onroerende
of roerende zaken, deelen of groepen van zaken dan wel overblijfselen
daarvan, die in hoofdzaak ouder zijn dan 50 jaar of tot een minstens 50 jaar
oude stijlperiode behooren en van groot belang worden geacht voor palaeo-
anthropologie, praehistorie, geschiedenis en kunst, in te kunnen schrijven in
een Openbaar Centraal Monumentenregister en hen aldus tegen vervreem-
ding, vernietiging enz. te beschermen.

Parallel loopende bepalingen en regelingen voor de oudheden van lokaal
belang, o.a. die binnen stadsgemeenten enz., alsmede voor die binnen de
zelfbestuurde gebieden, zijn in voorbereiding.

ENKELE AFBEELDINGEN WELKE HET WERK
VAN DEN OUDHEIDKUNDIGEN DIENST
VOOR EEN DEEL KUNNEN VERDUIDELIJKEN.



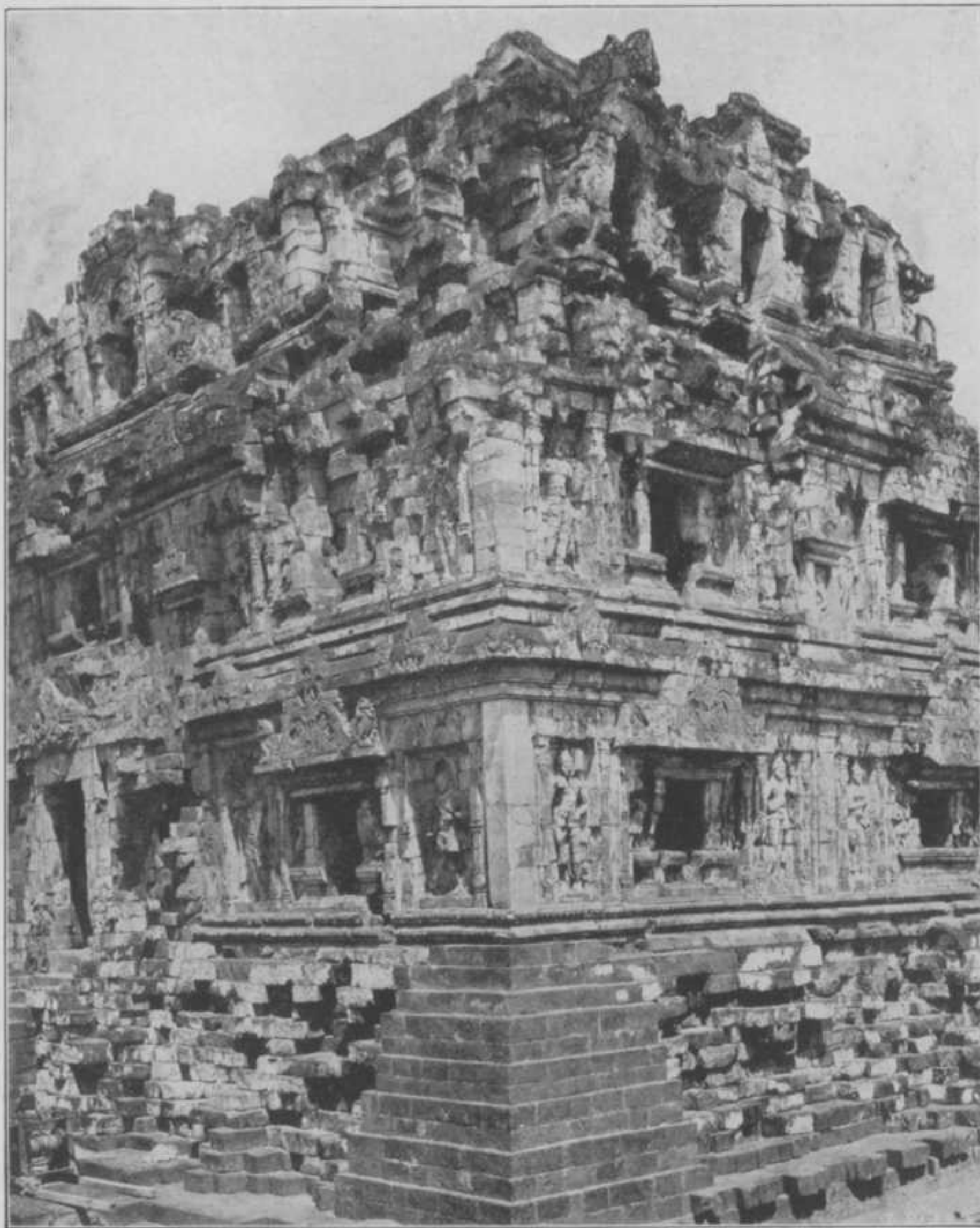
Voorlaatste stadium eener reconstructie: de proefopstelling. Nadat de ontgraven steenen en fragmenten zijn gesorteerd en aaneengepast en de reconstructie op papier haar beslag heeft gekregen, wordt het te reconstrueeren bouwdeel met behulp van blokken uit tijdelijk materiaal — die later vervangen worden door nieuwe steenen — in een proefopstelling op het terrein opgezet. De afbeelding toont de proefopstelling van een der poorten van den hoofdtempel te Prambanan (aanvang 10e eeuw A.D.) De lichtgekleurde steenen zijn de tijdelijke.



Rechts: Proefopstelling van een tjandi-vormig bouwwerkje op het terrein te Prambanan. Vier van deze bouwwerkjes bevonden zich onmiddellijk achter de toegangspoorten tot het centrale terrein, vier andere stonden in de hoeken. Bij den aanvang der reconstructie stond hier zelfs geen bouwval.

Boven: Ontgraving van het tempelterrein te Prambanan, waarbij bleek, dat geheel het opgehoogde terrein, waarop de groote tempels staan, met uit rivierkeien gestapelde muren was versterkt. Hoewel zulks niet zeker is, wordt aangenomen dat een en ander diende ter voorkoming van het wegspoelen van den grond bij zwaren regenval.





N.O. hoek van Tjandi Sari (Kalasan) vóór de restauratie.
De hoek is onderstopt (tijdelijke voorziening).

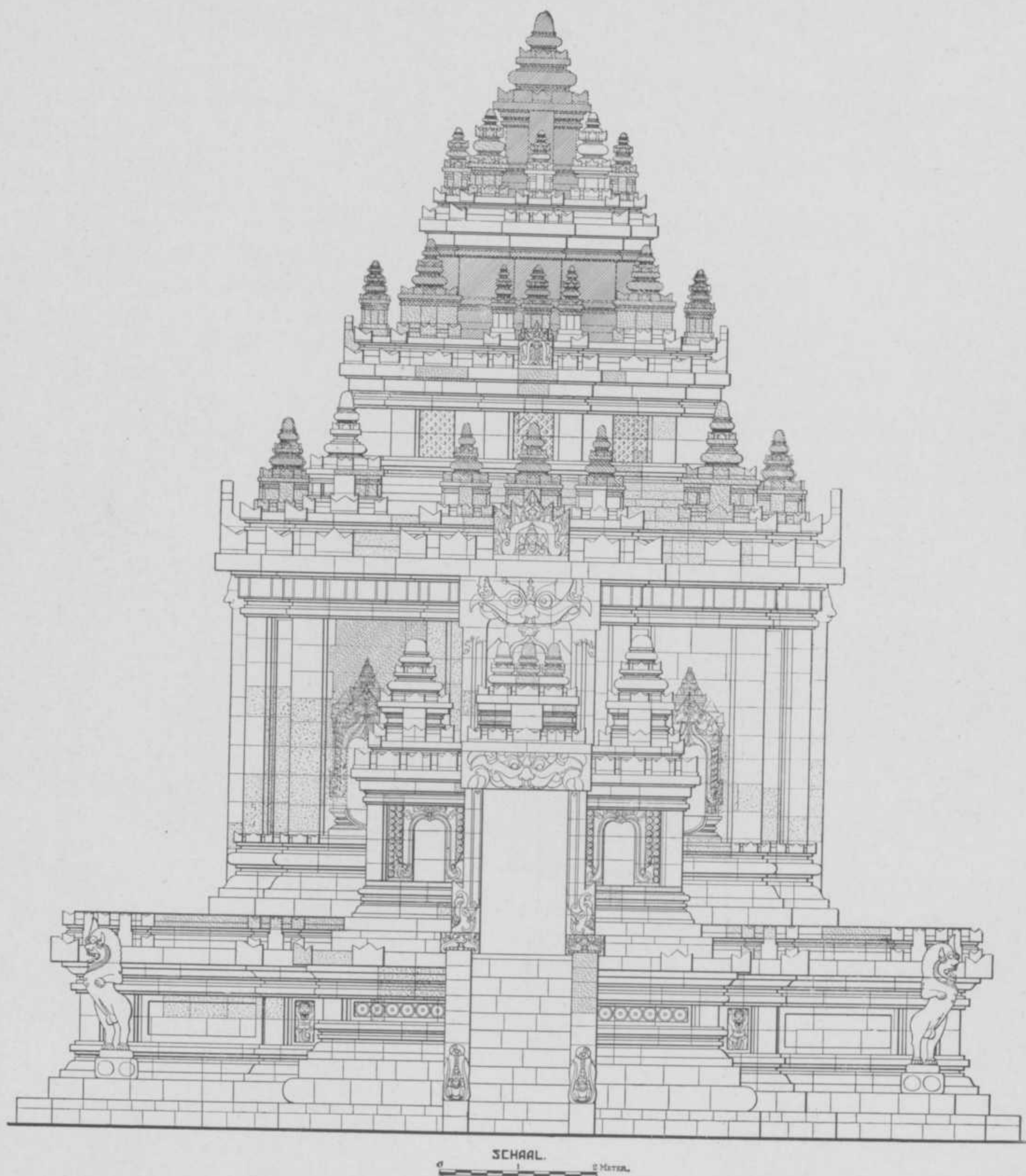


N. O. hoek van Tjandi Sari (Kalasan) nà de restauratie.
De dagobs op het dak werden gedeeltelijk gereconstrueerd.

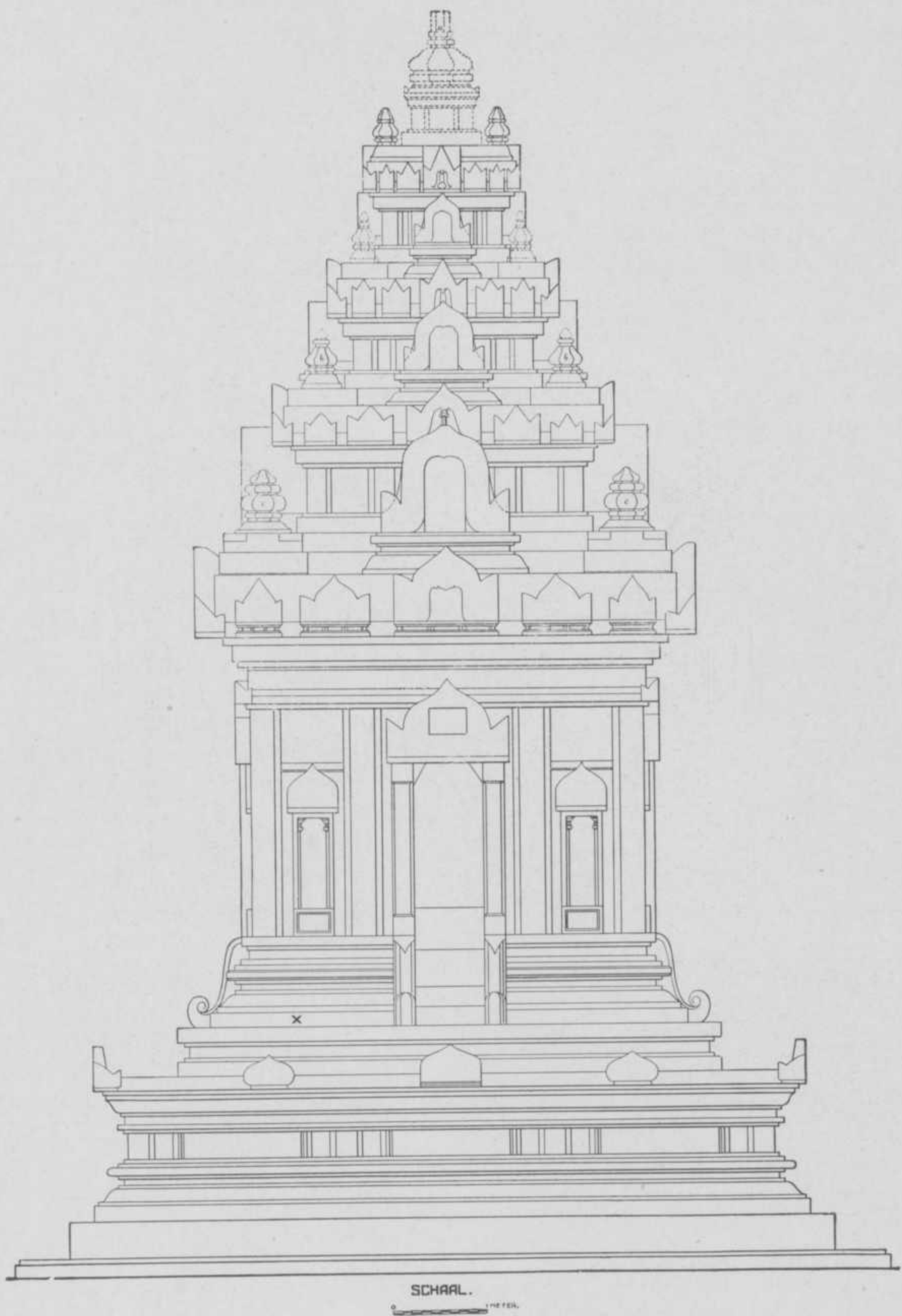


Boven: Het oudheidkundig terrein te Ngawen (Moentilan) vóór de ontgraving; slechts enkele steenen en verzonken bouwdeelen verraden de aanwezigheid van vroegere bouwwerken. Rechts: Een der uit de ontgraven steenen en bouwfragmenten bijna geheel weder opgebouwde tempels. Zelfs de los van het bouwwerk staande poort, gemeenlijk het eerst verdwenen zonder veel sporen achter te laten, bleek gereconstrueerd te kunnen worden en leverde aldus hoogst belangrijke onbekende gegevens op inzake het voorkomen van dit bouwdeel. Slechts de oorspronkelijk in de nissen gestaan hebbende beelden — van steen of brons — konden niet ter plaatse worden teruggevonden. Zij hadden hoogstwaarschijnlijk reeds in de vorige eeuw een nieuwe bestemming gekregen in particuliere of openbare verzamelingen, waar zij — doordat men hen gemeenlijk wegsleepte zonder de herkomst te noteren — in het gunstigste geval goed zijn opgeborgen, doch niet half de beteekenis hebben, welke zij door herplaatsing in hun nissen zouden kunnen verkrijgen. Tjandi Ngawen dateert waarschijnlijk uit de 9e eeuw A.D.





Reconstructie-teekening van den voorgevel van een der tempels te Ngawen.
De gearceerde gedeelten zijn niet teruggevonden en dus niet weder opgebouwd.



Reconstructie-teekening van den oostelijken gevel van Tjandi Merak (zie volgende pagina).





Links: De oudheidkundige overblijfselen in de desa Karangnongko (Klaten), welke den naam droegen van Tjandi Merak.

Boven: De uit de ontgraven steenen gereconstrueerde tempelkop, welke tengevolge van het ontbreken van enkele gegevens niet op het tempellichaam kon worden herplaatst en thans op den grond is opgesteld. Hoezeer zulks ook aesthetisch weinig bevredigend moge zijn, het aanvullen der ontbrekende, onbekende deelen zou een wetenschappelijk niet verantwoorde, ontoelaatbare fantasie hebben opgeleverd.

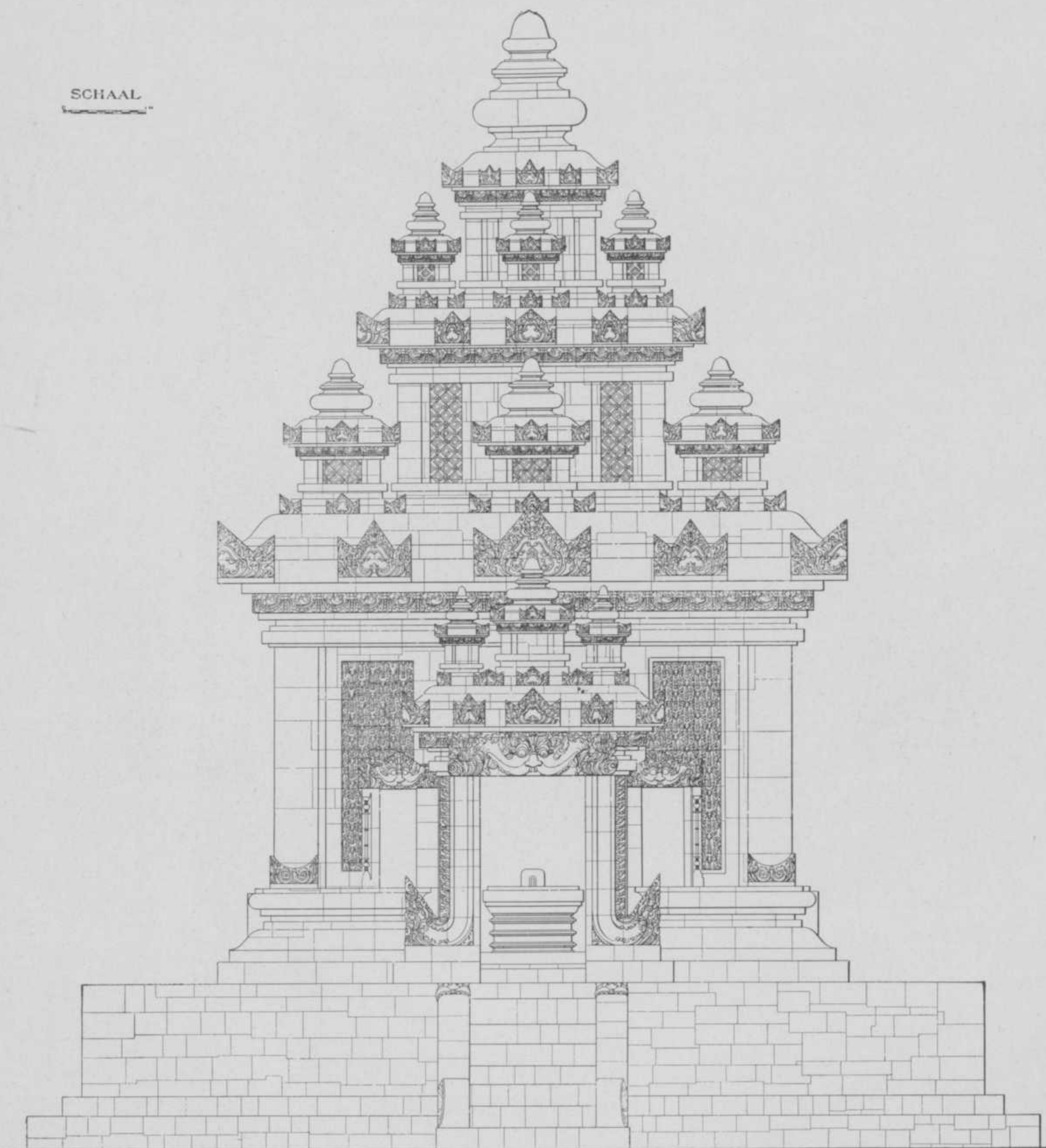


Boven: Het oudheidkundig terrein genaamd Tjandi Badoet (Malang), bestaande uit een heuvel, welke kennelijk vol tjandi-steenen stak.

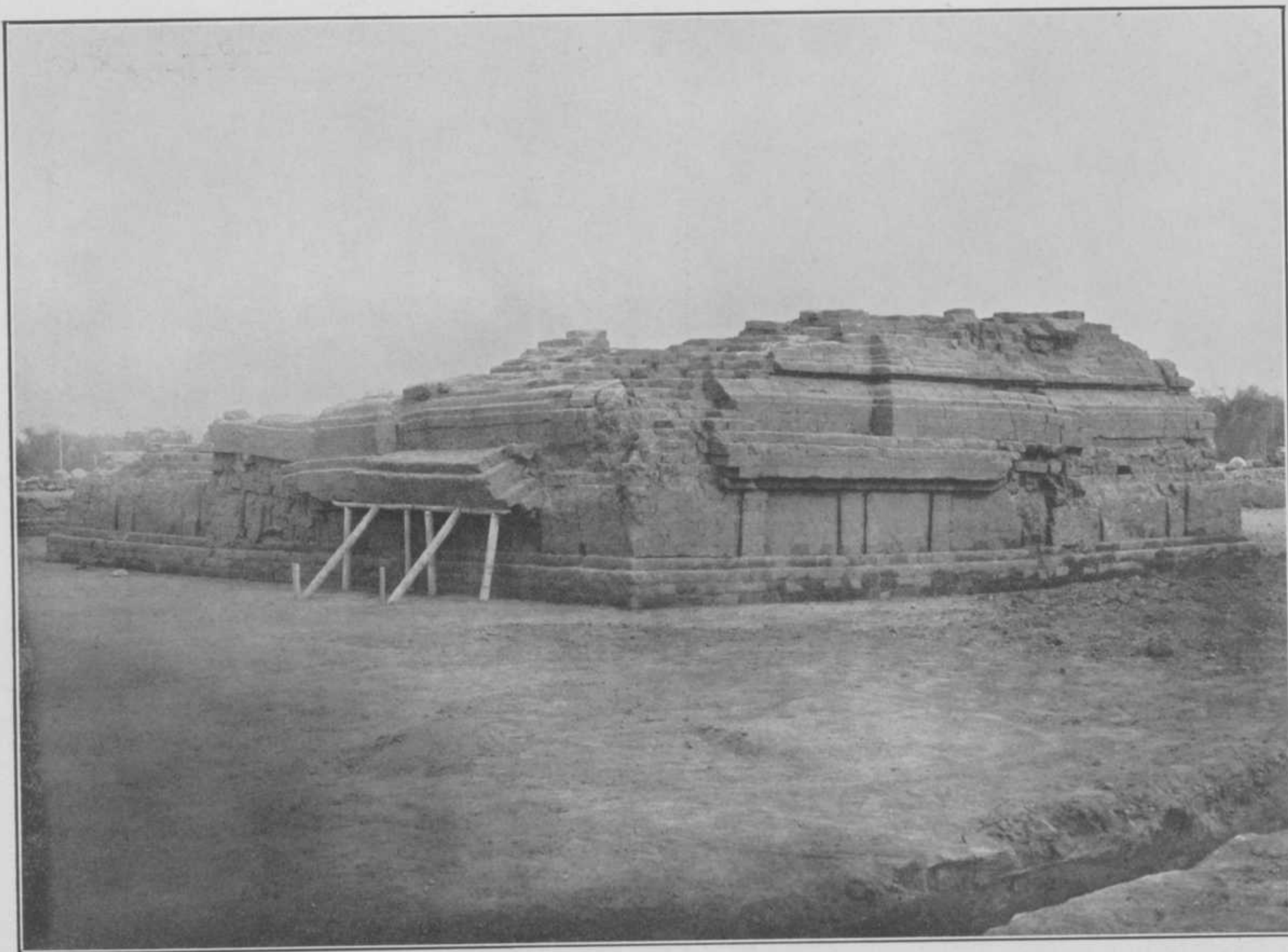
Rechts: Wat ontgraving en reconstructie uit dezen heuvel hebben weten te maken. Blijkbaar is de tempel kop eerst afgestort en zijn de daarvan afkomstige steenen reeds lang geleden weggevoerd en in wegen, duikers, bruggen enz. gebruikt. Zij zijn niet teruggevonden, zoodat het bouwwerk over de zuider- en ooster-gevels niet kon worden opgetrokken, evenmin overigens als de tempelkop. Niettemin verschaft de reconstructie een duidelijk beeld van wat deze voor Oost-Java zeer oude tempel (8e — 9e eeuw) eenmaal geweest is. — Het afbreken van oude tempels om de steenen bij wegebouw, fabrieksbouw enz. te gebruiken, heeft in de vorige eeuw groote afmetingen aangenomen. Zoo werden in den aanvang der 19e eeuw voor den bouw van den weg Malang — Bangil onder meer vijf tempels te Singosari afgebroken en tot in den grond uitgegraven. Bij spoorwegbouw gebruikten de ingenieurs tabellen, waarin zij de tjandi's konden vinden, welke het best bruikbare materiaal opleverden.



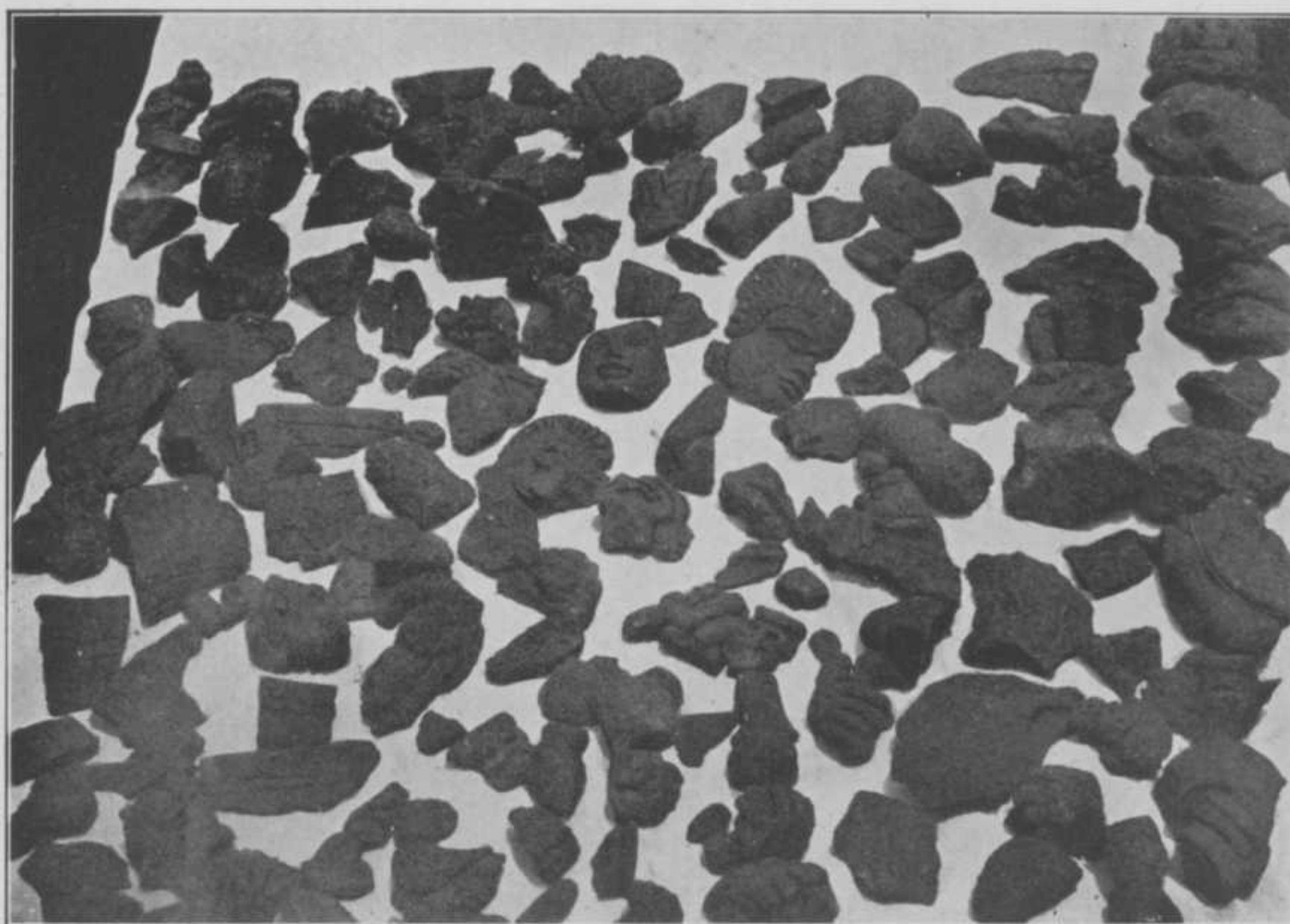
SCHAAL

Reconstructie-teekening van den westelijken gevel van Tjandi Badoet. (Zie voorgaande pagina).

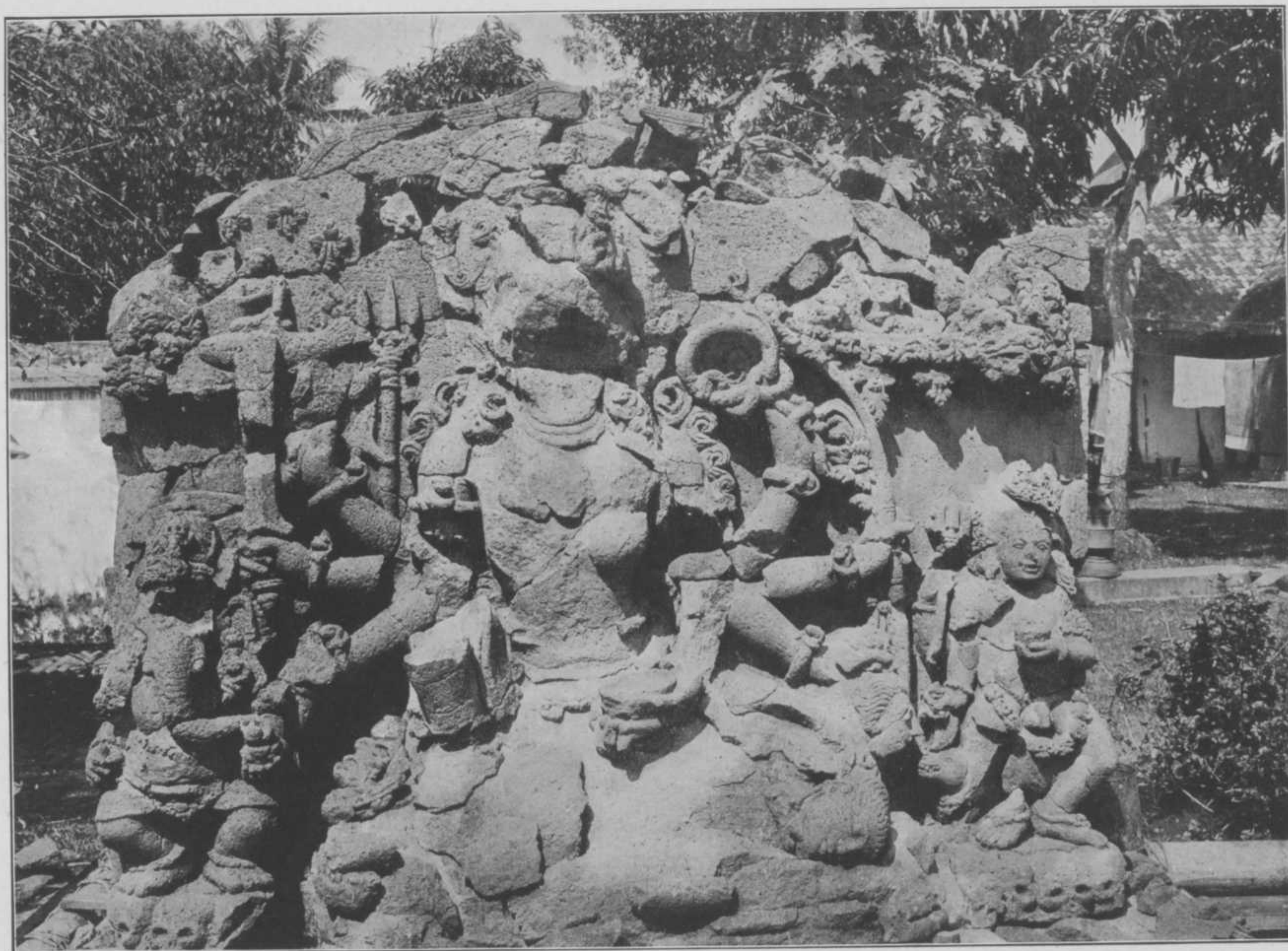


Een door de Kloet-eruptie van 1919 te voorschijn gekomen oudheid, Tjandi Soembernang bij Blitar. Door de lahar werd de aardlaag, welke bij een vorige eruptie dit bouwwerk had vernield en bedekt, weggespoeld.



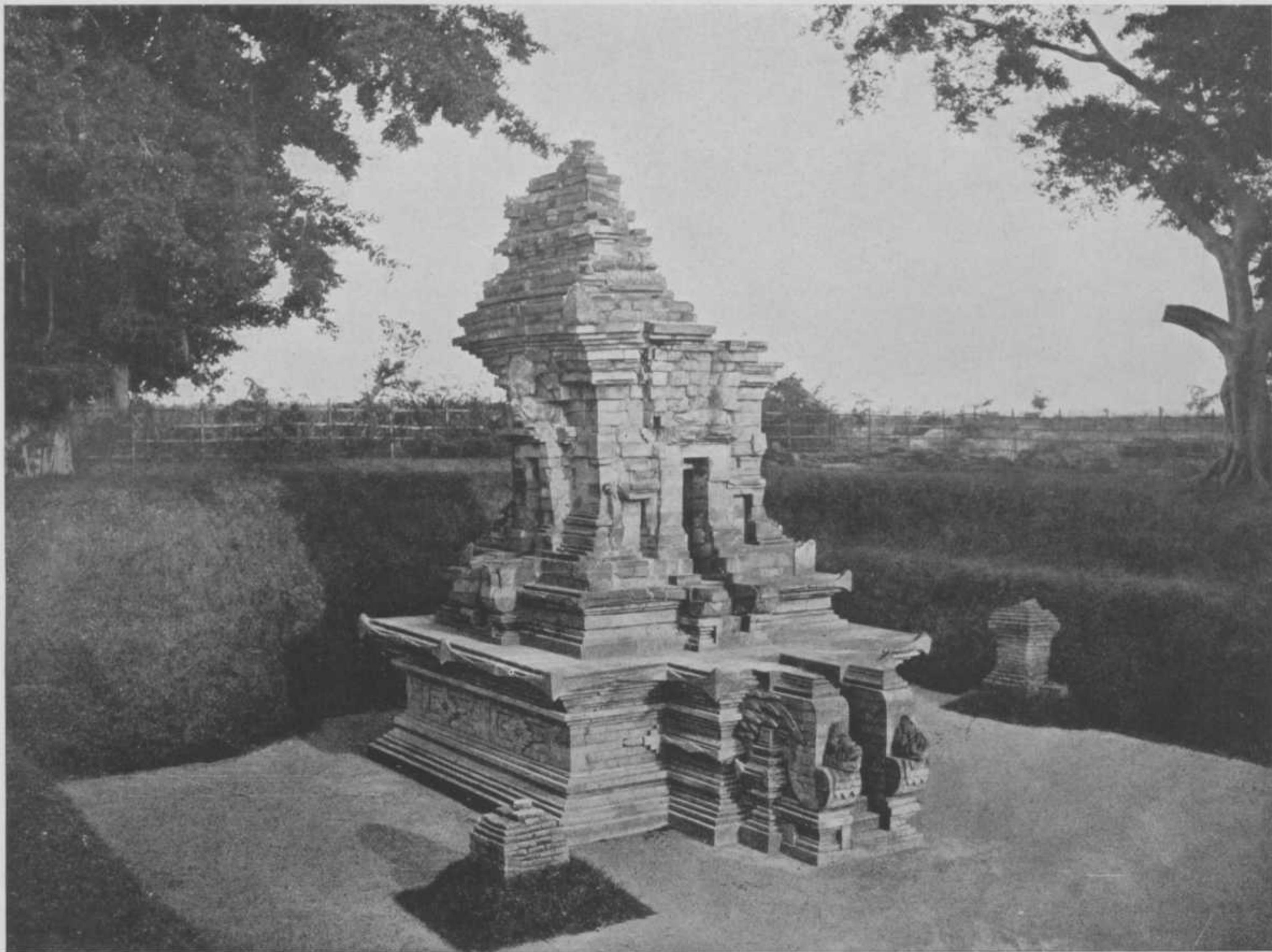
Boven : Tallooze scherven, opgegraven in de nabijheid van Singosari en een oudheidkundige puzzle vormend.

Rechts: Na aaneenpassing bleken zij afkomstig te zijn van een groot, thans op het tempelterrein te Singosari opgesteld beeld, voorstellende de godin Parwati in een daemonische gedaante, vergezeld van haar satellieten en getooid met doodskoppen en vreeswekkende wapens. De achterzijde van het beeld bevat een tamelijk uitvoerige inscriptie uit 1332 A.D., aangevende dat het beeld een herinneringsbeeld eener vorstin van het rijk Madjapahit is. Het beeld was door den landbouwer, in wiens sawah het half verborgen lag, vernield, daar hij allerlei hem treffende rampen aan de aanwezigheid van deze daemonische godin toeschreef. Dergelijke gevallen van opzettelijke verminking komen meer voor en kunnen slechts door een intensieve bewaking der oudheden worden voorkomen.





Tjandi Sawentar (Blitar) vóór ontgraving en herstel.



Tjandi Sawentar nà ontgraving en herstel.



Boven: De toestand, waarin de poort te Ploembangan vóór het ingrijpen van den Oudheidkundigen Dienst verkeerde. Reeds schoongemaakt.
 Rechts: Dezelfde poort na de reconstructie in 1921. Onder de overblijfselen van den Hindoe-Javaanschen tijd zijn poorten tamelijk zeldzaam, zoodat deze reconstructie alleszins gerechtvaardigd was. De poort is hier gezien van de binnenzijde; van de buitenzijde kon men haar slechts na het beklimmen van enkele trappen betreden. Het heiligdom, waartoe zij behoort heeft en dat overigens geheel verdwenen is, was dus in terrassen aangelegd. De poort draagt een jaartal en is gebouwd in 1390 A.D.; zij behoort tot de latere stijlperioden van Oost-Java en valt onmiddellijk na den bloeitijd van Madjapahit. Naast de poort een oorkonde-steen.



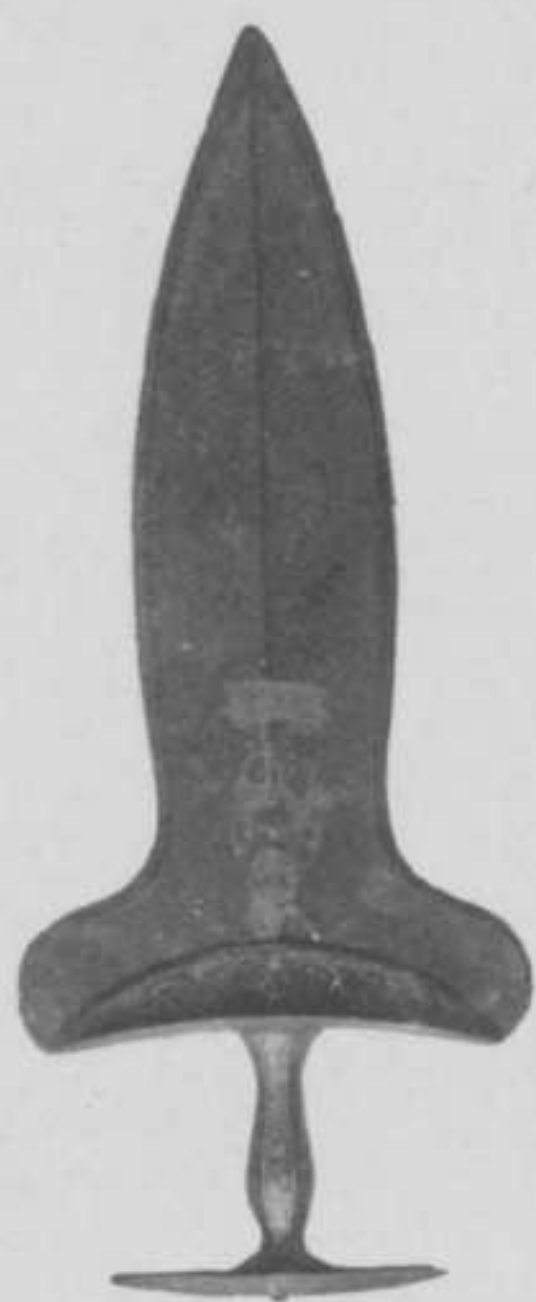


Boven : Een der in 1935 op den Penanggoengan ontdekte ruïnes in den toestand, waarin zij werd aangetroffen.

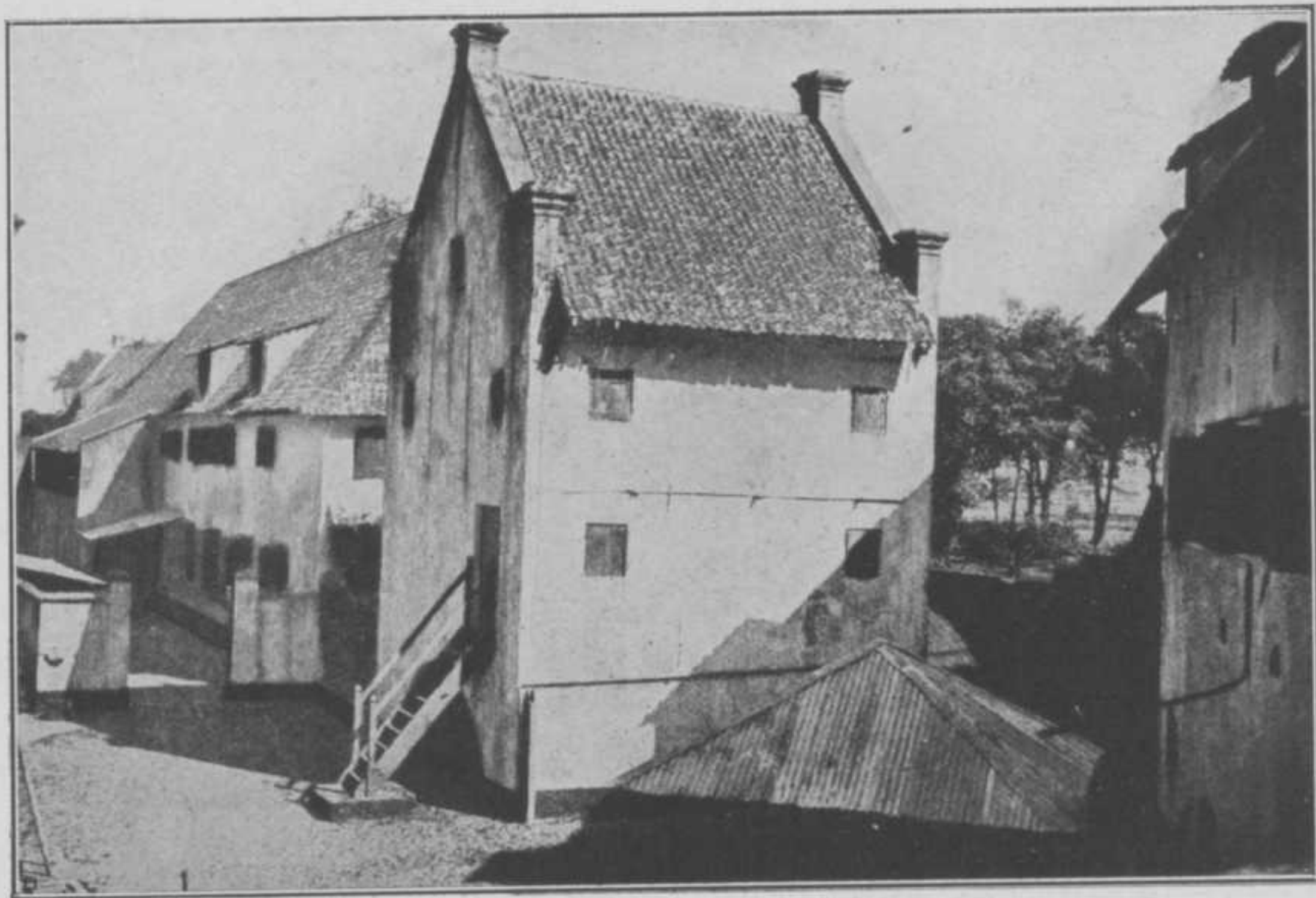
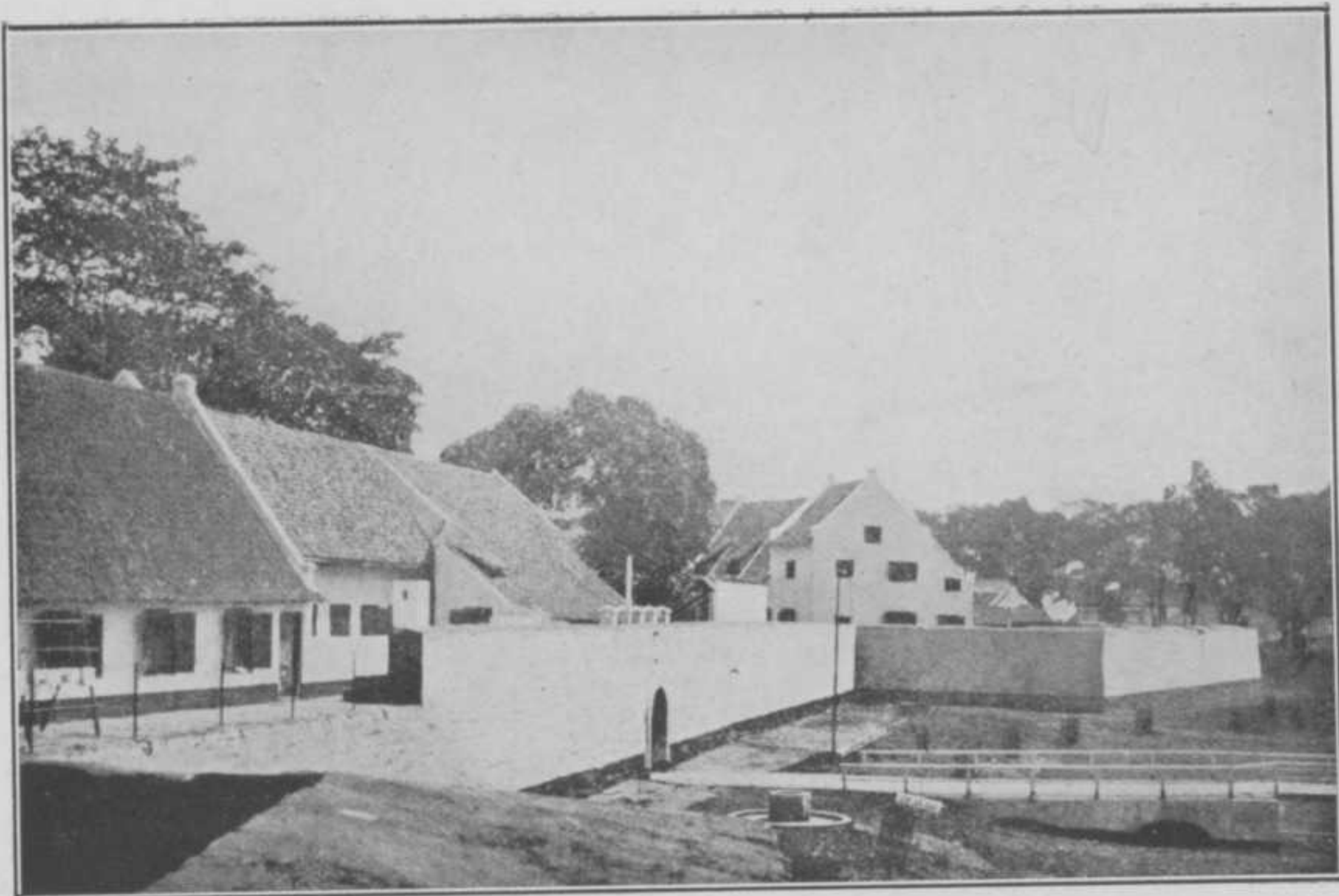
Rechts : Dezelfde ruïne na restauratie.

Dat de voorraad aan nog onbekende oudheden, niettegenstaande de dichte bevolking van Java, allerminst is uitgeput en men nog immer voor verrassingen kan komen te staan, wordt wel door bovenbedoelde vondsten van 1935 aangetoond. Enkele tientallen van geheel onbekende oudheden werden tusschen het hooge bergriet van den Penanggoengan (bezuiden Soerabaja) ontdekt, welke na ingesteld onderzoek alle uit de laatste eeuw van het laatste rijk der Hindoeïstische periode van Java bleken te dateeren en in vele opzichten hoogst belangrijk zijn in verband met den nog immer duisteren overgang der kunststijlen en godsdienstige opvattingen op die der Mohammedaansche periode. Het jongst gedateerde bouwwerk is uit 1500, het hier afgebeelde uit 1486. Vele van deze bergheiligdommen, welke aan Balische bergtempels doen denken, blijken in onderling systematisch verband geprojecteerd te zijn — een tiental hunner vormt, op één lijn liggend, als het ware een processie-pad naar den top van den berg, waar men zich den zetel der vergoddellijke vorsten dacht.





Bovenstaand oud dolkmes, voorzien van in goud ingelegde godenfiguren, behoort tot de zoogenaamde rijksieraden van Pageroejoeng. Gezien het gevaar, dat deze belangrijke overblijfselen uit den tijd van het groote Sumatraansche rijk Malajoe uit de 14e eeuw, die echter in werkelijkheid geen rijksieraden meer zijn, door verkoop of diefstal verloren zouden raken, zijn zij tot monument verklaard. Thans staan zij onder voortdurende contrôle.



Boven : Het fort Rotterdam te Makasar van de landzijde.
 Beneden : Het arsenaal uit 1720 in het fort Rotterdam. In 1937 is de restauratie van enkele, in vervallen staat verkerende bouwwerken binnen dit fort aangevangen.

K611323-2



Zoogenaamde Dragondervaa (voor zulk een vaas zou eens een Koning een afdeeling dragonders geboden hebben), oorspronkelijk opgesteld in de porseleincollectie op de begraafplaats te Goenoengdjati (Cheribon), doch aldaar door een ontevredene in ± 70 stukken gebroken. Thans is de vaas weder geheel hersteld, van welke herstelling deze foto een beeld verschaft. Ter voorkoming van herhaling wordt ter plaatse een gebouwtje opgericht, waarin de thans nog op muren en graven wankel opgestelde stukken een veilig onderdak zullen vinden. De vaas is ± 1 meter hoog.

2C 8014

